

**ÜLKEMİZİN GEÇMİŞİ
YER YÜZÜNDEN SİLİNME AŞAMASINDA.
ÇÖZÜM NE OLABİLİR?**

Prof. Dr. Halet ÇAMBEL

Bugün burada, bir üniversitелiden çok, büyük bir bölümü taşrada, kırsal alanlarda, müzelerdeki meslektaşların ye ülkenin sorunları, merkezlerden uzaktaki halkın yaşantısı ile içice geçmiş, Eski Eserler ve Müzeler teşkilatına ait işler ve çalışmalarla sürdürülmüş bir ömür boyunca edinilen deneyimlerin sonucu olan bir öneri üzerinde durmak istiyorum.

Yıllardan beri savunduğum, fakat bugüne kadar yayın alanına koymadığım bu öneri, bu fikir aklın yolu bir olduğu için- bir ara Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğünce benimsenmiş, fakat ülkemizde idaredeki süreksizlik nedeniyle, bir türlü sonuçlandırılmamıştır.

Oysa, bu işin zamanı artık çoktan gelip çatmıştır, *Eğer Kırsal alanlardaki eski eser ve anıtlarımızın, hüyüklerimizin sahihsiz kalmasına izin verümecekse, bu düzenlemeye vakit geçirmeden yönelmek lazımdır.*

Sorun nedir?

Burada dört gündənberi arkadaşlarımız, içinde bulunduğumuz durumu tüyler ürpertici örneklerle gözlerimizin önüne serdiler. Üzerinde durmak istediğim durum özet olarak şöyle: Özellikle *kırsal alanlarda doğal ve kültürel varlıklarımız*, teoride değilse bile, pratikte sahihsizdir.

Üç kıta arasında bir köprü niteliğinde olan ve üzerinden aynı zaman dilimi içinde olduğu gibi, binlerce yıl boyunca da türlü uygarlıkların gelip geçtiği, yaşadığı, göçtüğü ülkemiz, doğal ve kültürel varlıkları açısından dünyanın belki de en zengin ülkesidir. Bunun böyle olması bir yerde büyük bir nimet, fakat bir yerde de büyük bir bahtsızlıktır. Nitekim, çok geniş bir yüzölçümüne yayılması ye yüzbinlerce yıllık yerleşmeler sergilemesi nedeniyle, ülkemiz henüz pek az araştırılmış, pek az

tanınabilmiştir. Bilinen yerler de denetlenememekte, korunamamaktadır.

Hızlı kentleşme, antik merkezlerin yoğunlaştığı sahillerdeki spekülâtif yapılaşma, yol, baraj, inşaat gibi bayındırlık hareketleri ve bunların hepsinden daha korkunç bir tehlike, bir felaket olarak, bugün kırsal alanlarda -kanaletlerle donanmış- organize suhu tarımı izleyen toprak tesviyesi (bk. Mehmet Özdoğan'ın buradaki bildirisi: "Yeni bir Tehlike: Anadolu'nun Geçmişinin Silinmesi") sonucunda, tüm kültür topluluklarının ve katmanlarının olduğu gibi yaygın şekilde yok edilmesi aşamasına girilmiştir: *Türkiye'nin tarihi yeryüzünden silinmektedir.*

Üstelik çoğu zaman bu durumlardan haberimiz bile olmamakta, *nerede nelerin yok edildiği*; dahası var, önceleri *burada nerelerin var olduğu bile bilinmemektedir.*

Sorunun kaynağı çok açık ve basit: kırsal alanlarda gözümüz, kulağımız, elimiz, ayağımız yok. Karayolcuların ünlü sözü gereğince: *Gitmediğim yerler benim değildir.*

Alınan haberler ve belgeler çoğunlukla ancak hasbelkader bir bölgede çalışanlar, ilgilenenler yoluyla, ya da tesadüflerle kulaklarımıza geliyor.

Ülke yüzeyine yaygın bir teşkilata sahip olmayan, üstelik yetişmiş insan, maddî olanak, araç gereç, zaman gerektiren böylesi devâsâ bir işe, bütün iyi niyet ve çabalarına karşı n Eski Eserler idaresinin bugünkü teşkilatıyla ve bugünkü koşullarda, yetişmesi asla mümkün değildir.

Günümüzdeki durum:

Ülkemiz yüzeyine yaydan devlet kuruluşları 1. valiliklere bağlı il teşkilatı ve 2. doğrudan doğruya Merkezdeki Genel Müdürlüklere bağlı bölge teşkilatı şeklinde iki çeşittir ve her iki çeşit aynı Bakanlık, ve aynı Genel Müdürlük içinde yer alabilmektedir.

Bunlara örnek olarak, Bayındırlık ve İskân Bakanlığının illere bağlı Bayındırlık İl Müdürlükleri ile Genel Müdürlüklere doğrudan doğruya bağlı Karayolları (TCK) ve Devlet Su İşleri (DSİ) Bölge Müdürlükleri; Tarım Orman ve Köy İşleri Bakanlığı Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğüne Valilikler kanalıyla bağlı il Müdürlükleri ve Genel Müdürlüğe doğrudan doğruya bağlı olan Bölge Müdürlükleri gösterilebilir.

Valiliklere bağlı olan il teşkilatlarının yetkileri, olanakları, ve hareket kabiliyetleri kısıtlıdır, oysa bölge teşkilatları her türlü yetkij eleman, vasıta, araç gereç, işyeri ve parasal olanaklarla donanmıştır; arazi üzerinde re'sen ve süratle hareket edebilmektedirler ve bu nedenlerle ülkede yaygın olarak en çok iş yapanlar da onlardır.

Eski Eserlere gelince, bunlarla ilgili olarak Kültür Müdürlükleri ve Valilikler kanalıyla Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğüne bağlı olan M ü z e l e r vardır. Bir de ayrıca, Genel Müdürlüğe doğrudan doğruya bağlı olan K ü l t ü r v e T a b i a t V a r l ı k l a r ı n ı K o r u m a K u r u l l a r ı vardır¹.

K o r u m a K u r u l l a r ı bir çeşit bölge teşkilatı olmakla birlikte, -örneğin TCK yâ da DSİ gibi uygulayıcı kuruluşlar değildir. Belli merkezlerdeki Büro Müdürlüklerinde toplanan dosyalar üzerinde sınırlı personel ve sınırlı olanaklarla çalışılır, raporlar düzenlenir, belli aralıklarla gelen Kurul üyesi uzmanların katılımı ve büronun hazırladığı gündeme göre toplantılar düzenlenir, daha çok kentlerdeki anıt, sivil mimari v.b. ile ilgili tescil, başvuru gibi işler karara bağlanır. Kırsal alanlarda denetleme ya da uygulama bu Kurulların görev kapsamına girmez.

M ü z e l e r, kendilerinde mevcut veya sonradan gelen taşınır eserlerin sayımı, envantere bağlanması, onarımı, bakımı, çizimi, fotoğraflanması, katalog ve rehber hazırlanması, bu malzeme üstünde bilimsel araştırma ve çalışma gibi kendi öz işleri yanında ve ötesinde, bugünkü koşullarda bir de tescil işleri, örenyeri denetimi, kurtarma kazılan, define kazıları, kaçak kazılar, ihbarlar, ruhsatlı bilimsel kazılarda Bakanlık temsilciliği (uzmanlığı) gibi türlü dışarı işlerini yüklenmiştir.

Müzelerin bütün bu işlere yetişmeleri mümkün olmadığı gibi, ayrıca bir de yetki ve olanak açısından elleri kolları bağlıdır, bürokratik prosedür içinde boğulmaktadır. İvedi işlerin bu prosedür nedeniyle zamanında yetişmediği ve bir çok defalar, iş işten geçtiği gözlenmektedir. Nitekim, müzelerden gelen bir yazının çok kez sadece Valiliğe bile ancak 8-10 gün sonra ulaşabildiği görülmekte; müzecilerin il dışına her çıkışta Kültür Müdürlükleri kanalıyla -süresi önceden belirtildiği için ister istemez kısıtlanan bir süre için- Valilik oluru almak zorunda olmaları, vasıtasızlık, yakıtsızlık, zamansızlık gibi nedenlerle işlerini gerektiği gibi ve zamanında yapmaları mümkün olamamaktadır. Dernekleri yo-

1 Bu bildirinun sunulduğu sırada, KÜLTÜR BAKANLIĞININ konu ile ilgili teşkilatındaki değişiklik ve genel müdürlükler taksimatı henüz yapılmamıştı.

luyla motorlu araçları olsa bile, ya çalışır durumda olmaması ya da yakıt yokluğu nedeniyle hareket kabiliyetleri kısıtlıdır. Ayrıca gidilecek yerlerde -gerekirse çadır kurarak- kalma imkânına sahip olmadıkları için, ister istemez az çok uzun mesafeler katettikten sonra dönüşü düşünmek zorunda kaldıkları için, işler, gereğince incelenip çözümlenememekte, gidişler yüzeysel kalmaktadır.

Kaldı ki, ayrıca, kırsal alanlar üzerinde sürekli-ve yaygın çalışma, denetleme ve uygulama yetki ve olanakları olmayınca sadece ihbar edilen yerlere gidilebilmekte, bu arada ihbar edilmeyen nice nice yerler her gün, her saat tahribata uğramaktadır. İnşaatlarda çıkan eserlerin gizli tutulması, detektörle yapılan gizli kazılar, hüyüklerden taş, toprak alma, onların kepeçlerle dağıtılıp düm düz edilerek yok edilmesi buna sadece bir kaç örnektir.

Bütün bu nedenlerle Müzeler ne kendi öz işlerini gereğince yetiştirebilmekte, ne de onlara yüklenen dışarı işlerine yetiştirebilmektedirler.

Nasıl bir Çözüm?

Müzelere kendi öz işleriyle uğraşma hakkını tanımak ve, zaten yetişmelerine imkân olmayan üstelik esas işlerini köstekleyen, engelleyen dışarı işler yükünü üstlerinden almak gereklidir.

Bunun yanı sıra, kırsal alanlara yaydan, Valiliklere bağlı olmayıp doğrudan doğruya Genel Müdürlüğe bağlı *bir bölge teşkilatının kurulmasına yönelmenin zamanı gelmiş ve geçmektedir.*

Bu kuruluş şimdiki Koruma Kurullarından tamamıyla farklı olarak, idarî ve uygulayıcı bir mekanizma olacaktır; Doğal ve Kültürel bölgelere göre kurulacak, her teşkilat kendi bölgesini sürekli olarak dolaşacak, açık arazideki yerleşim yerlerindeki olayları, örneğin sit alanlarını, ören yerlerini tecavüzleri, tahribatı, gizli kazı, definecilik gibi olayları yerinde izleyecek, örenyeri bekçilerini denetim altında tutacak, onları destekleyecek, onlara arka çdsacaktır. Bunlar aynı zamanda diğer devlet kuruluşları ile bağlantı kurarak, onların müdahale ve yardımlarını sağlayacak, işleri süratle sonuçlandıramayan adli merciler dışında mülki âmirler yardımıyla süratle idarî "ademi tecavüz" (tecavüzü önleme-yoketme) kararları aldirabilecek, TCK, DSİ, Köy Hizmetleri, Orman tdaresi gibi kuruluşlarla yardımlaşmağa gidecektir.

Bu haliyle bu Kuruluş kırsal alanların ve oradaki ören ve yerleşim yerleriyle, doğal varlıkların gözü, kulağı, eli, ayağı olur,

idarî yetkisini kullanarak ve diğer kuruluşların yardımını sağlayarak gerekli uygulamayı yapar.

Böyle bir kuruluşun gerektiği gibi çalışabilmesi için gerekli yetki ve olanaklarla donatılması gereklidir. Personel olarak arkeolog, sanat tarihçisi, mimar, mühendis, topoğraf, desinatör, fotoğrafçı, hukukçu, teknisyen ve giderek onarım ekibi ile yardımcı disiplinlerden elemanlar; araç gereç olarak arazi arabaları, topografya ölçüm aletleri, fotoğraf makinaları, taşınmazların acil bakını ve onarımı için ceraskal, vinç, kriko gibi aletler; işyerleri olarak kitaplık, fotoğraf atelyesi, laboratuvar, atelyeler gibi en gerekli olanlar (giderek genişletilebilir); bütün bunlarla ilgili tüketim malzemesi mutlaka sağlanır. Kırsal alanlarda ivedilikle yapılacak müdahale ve sağlama işlemleri için birimler, atelyeler kurulabilir, geleneksel zehaatları henüz bilen eski ustalar çalıştırılır, yenileri yetiştirilir; zaman içinde bölgelere bağlı, kırsal alana serpiştirilmiş iş ve denetleme yerlerine yakın birimler kurulabilir, *geniş bir ağ* oluşturulur.

Türkiye'nin bugünkü durumu ve yetişmiş insan potansiyeli karşısında böyle bir kuruluşa gitmek ve bunu zaman içinde geliştirmek artık, eskiden olabileceği gibi, hayal ürünü değildir, gerçekleştirilebilir. Ayrıca yetişmiş insan gücü israfı ve belli sektörlerdeki işsizlik te bu yolla belli bir ölçüde önlenir.

Doğa ve kültür varlıklarına önem veren bütün ülkelerde bunun benzeri kuruluşlar vardır: Örneğin Almanya'da "Denkmalpflege", İtalya'da "Sopra Intendenza"lar, Yunanistan'da daha küçük çapta "Eforos"lar.

Bu haliyle bu Kuruluş dört. günlük toplantımız boyunca bu sempozyuma katılanlar tarafından gelen öneriler doğrultusunda kurulması önerilen özerk bir üst kuruluş niteliğindeki tamamiyle farklıdır, ne bununla, ne de halen mevcut olan Koruma Kurulları ile karıştırılmamalıdır.

Burada sözü edilen Kuruluş gene de Müzelerle, bugünkü Koruma Kurulları ve diğer devlet kuruluşları ile elele ve eşgüdüm halinde çalışan, Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğüne doğrudan doğruya bağlı bulunan, yurt yüzeyine yayılan ve onu denetim altında tutan, gerekli yetki ve olanaklarla donatılmış, zamanında ve süratle gerekli müdahale ve uygulamaları yapabilen hareketli ve faal, idarî ve uygulamacı bir mekanizmadır.